

СТОЈАН НОВАКОВИЋ

(НАСТАВАК)

II.

Књижевни рад Стојана Новаковића, судећи по количини, напредно је плодан, судећи по струкама, разнострук је, судећи по спољашњем облику, изразит је.

Свако од ових наших тврђења могло би се потврдити доказима: плодност књижевног рада већ самим библиографским прегледом свега што је до сад урадио на књижевности, разнострукост прегледом књижевних струка о којима се бавио, а изразитост разматрањем стила и језика списа Новаковићевих.

Без две године, биће четири десетине како Стојан Новаковић ради на српској књижевности. За тај, истина, дуг низ година — просечан век људски — и он је толико урадио на књижевности, да мислимо да би и њему нарочито посла задало, кад би хтео потпуно све побројати шта је досад из његова пера изашло. У толико пре, ми за сад и на овом месту морамо напустити мисао, да донесемо тачан библиографски преглед свих књижевних радова Новаковићевих. Преглед по струкама и главнијих књижевних послова, о којима имамо података, са потребним објашњењима, такође ће, ма и у крупним цртама, дати слику ове врсте рада Новаковићева. А слика књижевног рада Новаковићева, кад се у мислима споји нарочито са оном о службеном раду његову, коју смо се трудили да опртамо у одељку пред овим, даће уједно две најглавније стране целокупног духовног лика Новаковићева.

Седма десетина нашега века време је у српској књижевности, у којем је бујала уметничка песма и приповетка. Није никакво чудо, напротив, са свим је природно, што је и у тадашње српске омладине све оно, што је у себи осећало

снаге за књижевни позив, огледал оту снагу на песми и приповеци, од прилике као у омладине у десетинама за овом — на политици и друштвеним питањима.

И Новаковића је поезија увела у књижевност.

Од 1860.—1864. песме, приповетке, као и преводи приповедака, романа, драма и повећих епских песама обележавају прву појаву и прво време Новаковићева књижевног рада. Сви су ти његови радови штампани у многим ондашњим часописима, а неке, као избор из повећег низа својих песама, штампао је за се у књижици *Песнија Стојана Новаковића*, исто тако и приповетке *Несрећни Анђелак* и т. д. Те књижевне првине Новаковићеве данас имају, истина, само историјске вредности; али по њима се може видети, не само како је и Новаковић, понесен тадашњом књижевном струјом, прво огледао своју снагу на лепој књижевности, — него, рекли бисмо, колико је од тога првашњег књижевног рада његова остало местимичног трага на његову стилу чак и у доцнијим научним делима, којима је на свагда задужно српску науку и књижевност.

Да оставимо на страну његов доцнији, непосредни, рад на лепој књижевности, кад му се име спомињало већ као озбиљног научника; али тим, што су први његови самостални кораци у књижевности упућени баш храму Поезије и што је прве своје духовне силе баш Њену олтару приложио, — од тога је, по нашем мишљењу, без сумње, остало трага на богатству израза и полету мисли у многобројним и разноврсним књижевним радовима његовим. Па, слободно смо поћи и даље и тврдити, да и крајњем извору племенитих осећања и узвишених мисли, из којег је потицала целокупна јавна радња његова — поред личних особина и врлина његових, поред утицаја гимназијског (више класичног) школовања, поред утицаја, који је васколиким ауторитетом имао на њ Даничић, — треба тражити прве почетке и у његовим првим радовима на лепој књижевности. — Колико у том поуке за образовање подмлатка српскога, колико напомене онима, који то образовање руководе, или као практични просветни чиниоци или као управљачи ових! —

Међу књижевним првинама Новаковићевим, између 1860.—1864., спомињу се на трећем месту његови историјски и други чланци и расправе, на четвртом између самосталних чланчића и расправа истиче се: *О словима Ђ и Ђ у „Даници“* и *Лак поглед на развитак српске књижевности* и „Лицејци II“, и на послетку, на петом месту што је помагао Даничићу у израђивању „Рјечника из књижевних старина.“*) Сви ови први књижевни послови Новаковићеви: или, као што смо напред видели, остављају одређеног трага и на даљем књижевном раду његову, или су уједно први почеци струка и врста књижевних, о којима се он и доцније с успехом бавио.

Најчешће се до сад тврдило, да је Новаковића одвратила од рада на лепој књижевности и упутила га науци критика његових песама од Косте Руварца. Може бити, да и та критика није прошла без икаква утицаја на њ; али да је у том правцу одсудније утицао на њега Даничић, види се већ по његовим напред поменутим првим радовима из области историје књижевности и филологије. У осталом, и на њ се може применити оно, што је он, једном приликом, за другог изрекао, да таленат, ако и не погоди увек прави пут, брзо то увиђа, и истом снагом, којом је дотле ишао, враћа се онамо куда треба, и иде напред.

Као прво знатније књижевно предузеће, по којем се почело више гласати Новаковићево име у књижевности, јесте његова *Вила* од 1865.—1868. *Вила* је по свем, и по унутрашњој садржини и по спољашњем облику (језику, нарочито правилности његовој, па и техничкој изради,) и уредном излагању угледно место заузела међу српским часописима, који су излазили и пре и дуго после ње. Доносићи уметничке песме, приповетке, расправе и чланке из појединих, нарочито народних, наука, па критике, приказе и народне умотворине, *Вила* је све те књижевне струке кретала у напред, те за своје време била најбоље гласило и напредан покретач свега тога у књижевности, нарочито с ове стране Саве и Дунава. Али Новаковић није био своме листу само врстан уредник, него и први и главни сарадник. У његовој биографији (у *Годишњаку* стр. 5.) стоји да је у *Вили* „највише његових радова“. То је доиста у своје време био веома драг и симпатичан књижевно-научни часопис! Као таквог сећаће га се добро његови тадашњи читаоци.

Али између година, којих је издавао и уређивао *Вилу*, предузео је и извршио Новаковић посао, којему је тада само његова снага била дорасла, а који би и сам собом довољан био да му очува лепо име у историји српске књижевности. То је, већ напред поменута, његова *Историја српске књижевности*, преглед угађан за школску потребу (1867. а друго поправљено издање 1871.). На том

пољу, Новаковић је, истина, имао и претходника у умном и много заслужном Павлу Ј. Шафарику и савременика научника у В. Јагићу, као и од наших и туђих писаца покушаја прегледа историје српске књижевности; али од првога (Шафарика) Новаковић се својом *Историјом српске књижевности* разликује, што му дело није, на основи хронолошкој, биографско и библиографско излагање и побрајање књижевника и њихових списа, а од другог (В. Јагића) — што, и ако није својим прегледом угађеним за школу онолико стручно и дубоко улазио у стару српску и хрватску књижевност, као Јагић, опет за то дао је преглед целокупне наше књижевности, почевши са усменом народном, за тим, прешавши на писану стару, па новију, догнао је до наших дана. Пу, не само да Новаковићева *Историја српске књижевности* није сухопарно хронолошко, библиографско и биографско набрајање, него, напротив, она је од почетка до краја одржала карактер прагматичне историје духовног развитка српскога народа, тумачећи књижевне појаве, где је за то било места и потребе, у вези са целокупним народним животом, са културним, просветним и политичким приликама. Истина, развитком и напретком књижевно-историјских истраживања, Новаковићева је *Историја српске књижевности* на неким местима сад већ застарела; али она је за своје време не само у школама у Србији него и у целом Српству учинила што је требало: дала је у главном верну, а у многим појединостима и на свагда истиниту, слику развитка српске књижевности. А тиме, колико је допринела савременом развоју српске књижевности и умног образовања, далеко би нас одвело, кад бисмо на овом месту истицали и доказивали. — Будући неко време хонорарни професор Више Женске Школе написао је *Малу историју српске књижевности* за ову школу 1870. Давши преглед историје српске књижевности, постарао се и за преглед историје светске књижевности својим преводом *Др. Јована Шера Оште историје књижевности*. 1872.—1873. — А својим *Примерима књижевности и језика старог и српско-словенског* 1877. (друго издање 1889.) много је допринео дубљем, на самим примерима расветљеном, познавању старо словенске и српско словенске књижевности и језика. А колико за познавање српскога језика толико и за познавање књижевности и за књижевно образовање српске омладине учинио је много својом *Српском Читанком*, књигом I, за гимназије кнежевине Србије 1870., која је за тим дочекала више поправљених издања, и неко време, пошто се са *Српском Читанком* књ. II. од Светислава Вуловића спојила у једно, била је једина српска читанка у нижим разредима средње школе у Србији. За тим је Новаковић, после четврт века од појаве прве књиге његове *Српске Читанке*, покрај свих својих високо научних и државничких послова, стигао да обдари српску средњу школу са свим из нова прерађеном *Сри-*

*) Види *Годишњак Српске Краљевске Академије*, I. стр. 204.—205.

Митрополит Дионисије.

ском Читанком у две књиге, 1895., које се сад употребљавају у III. и IV. разреду.

Колико је овај Новаковићев рад знатан за књижевно образовање школске омладине и у опште српске интелигенције, толико је за саму историју српске књижевности као научну струку знатан његов рад: на српској библиографији, на објављивању и издавању књижевних споменика и на научном обрађивању знатнијих појава из књижевне прошлости српске, у облику посебних студија и монографија.

Две године доцније после прве појаве његове *Историје српске књижевности* изиде (1869.) и његова *Српска библиографија за новију српску књижевност — до године 1867.*, а за тим 1868. до 1876. за сваку годину у „Гласнику“ тих година. И ако је већ П. Ј. Шафарик учинио први знатнији покушај за српску библиографију у својој „Историји српске писмености“ (Gesch. d. serb. Schrift), опет за то први ју је Новаковић обрадио као засебну научну грану, те тиме познавању и проучавању српске новије књижевности положио поуздан основ.

Али ништа мање није Новаковић учинио и за познавање и проучавање старе српске књижевности, научно издајући и објављујући књижевне споменике у „Гласнику“ Српског Ученог Друштва 1866.—1785., па у „Starinama“ Jugoslavenske Akademije 1872.—1886., и на послетку у „Споменику“ Српске Краљевске Академије (1895.) Тим је допунио и даље наставио у том правцу знаменит рад својега учитеља Ђ. Даничића.

Поименце, пак, споменућемо ове Новаковићеве радове, који се тичу разних тренутака или старе или новије српске књижевности: *Срби Мухамеданци и турска писменост*, по књизи др-а О. Блау-а, у „Гласнику“ XXVI. (1869.); *Стари српско-словенски буквар* с неколиким белешкама за историју буквара у опште — у „Гласнику“ XXXIV. (1872.); *Српски поменници* XV—XVIII. в. у „Гласнику“ 42. (1875.); Акценти штампаних српско словенских

књига у „Гласнику“ XLIV. (1877.); *Божидара Вуковића зборници за путнике и Хронограф, царо-ставник, тројадик* у „Гласнику“ XLV. (1877.); *Буквари за Србе 1727 и 1734* у „Гласнику“ XLVI (1878.); *Приповетка о Александру Великом* у старој српској књижевности у „Гласнику“ II. одељ. књ. 9. (1878.); *Акценти тријезишког јеванђеља од 1512.* у „Гласнику“ XLVII (1879.); *Варлаам и Јоасаф* прилог к познавању упоредне литерарне и хришћанске белетристике у Срба, Бугара и Руса, у „Гласнику“ L (1881.); *Српске народне песме о боју на Косову* у „Годишњици“ II. (1878.); *Биро Даничић или филологија и књижевни језик српски 1847—1877* у „Српској Зори“ (1878.); *Белешке о Ђ. Даничићу* у „Годишњици“ XIII. (1886.); *преводио одложке из старе српске књижевности* у „Хришћанском Веснику“ за 1878.—1881.; *Челник Радич-Облачић Раде српских народних песама* у „Годишњици“ IV. 1884.; *Стара штампања за Бугаре* у „Radu“ 37.; у Јагићеву часопису „Archiv für slav. Philologie“ више чланака књижевно-историјскога значаја: *о Лебану граду срп. нар. песама, о одласку св. Саве у калуђере, Легенде о св. Алексију* и т. д. од 1876. на даље; у француским књижевним часописима Лежерову и Губернатисову неколико чланака и чланчића о српском језику и књижевности 1873.—1886.; у разним књижевним и политичким часописима *разне ситне белешке, књижевне дописе, критике, рецензије, приказе, пригодне беседе* које се тичу појединих знатнијих тренутака, књижевника и научника, у историји српске и словенске књижевности.

Ето тако (и до овог пространства) се развио Новаковићев рад на историји и познавању српске књижевности, свакојачко најсроднији и најближи његовим књижевним почецима. Тај рад већ је толико опсежан и знатан, да би довољан био да му само он у историји српске књижевности на свагда очува славу имену.

(СВРШИТЕ СЕ)

П О Р У К А

Ти си мени, песмо, била
Првих дана друга смеђа,
И пружала лака крила
Куд је моја душа хтела.

Ти милова росно цвеће,
Ти шапута рујној зори;
Твоје крило свуда леће
И никад се не замори.

Где се љубе срца млада
Ти их нијаш, песмо мила;
Где се тражи топла нада
Ти си и ње оставила.

А где 'но се тужи, плаче,
Ти разгониш сузне ноћи;
Па да срце куцне јаче
Ти му дајеш своје моћи.

Тако лета, песмо лака,
Украј суза, крај невоље;
А реч ти је била свака:
Не бој ми се, биће боље!...

Да, тако је увек било,
То је ваљда упут с неба;
Али данас, чедо мило,
Твоје крило мени треба.

Видиш оно поље равно,
Где се нојца равни данку,
Спазио сам, не одавно,
Једну ружу сиротанку.

Ох, какав је цвет румени!
— У свету му равна није.
Ал' га од свуд, тешко мени,
Непогода љута бије!

Олујина, муња, громи,
Све што носе мутни дани —
Над њиме се, јадним, ломи:
А никога да га брани.

Тамо жури, песмо моја,
Нек' ти крило чудо прави!
Нађеш ли га у сред боја —
Пољуби га и поздрави!...

И реци му у свом лету:
Да клонуо никад није,
И да има још на свету
Непогода кога бије!

Па и то му кажи даље:
Биће дана и без јада!
И да песник што те шаље
Времену се бољем нада.

И још, и још.... али на што?!...
— То би било жудет' раја!...
Тути душо, ћути машто,
Ваших жеља никад краја!...

1899. Београд.

Цветко.

СИРОМАХ КОС

(Paysage intime.)

Зима је, стреха пуца. По дрвећу у моме врту попало није и окитило га, чини ми се, љепше, но што га је китио цват прољетос.... Немам посла, па ми се не би морало излазити из собе. Ама опет превуче ме жеља, да се прођем.

На улици је лијено. Смрзло се. По тарању јучерашњи снјег мјестимице непочишћен и угажен. Шкргуће под ногама, и час по превари ногу, те се оклизне. Много свијета посрће, пролазећи мимо мене. Доста их је за послом, а има их и беспослених, као што сам и сам.

Додија ми прометати се кроз свијет и увијати се то на једну то на другу страну. Најпаветније, што могах учинити, и учиним. Скренем у најближи парк и отпочнем шетњу. Шетам и шетам. Нема ништа, да ми мами поглед. Ни дрвеће, ни грмље, ни лијехе превучене снјегом, ни празне клупе са по гдекојим млазом замрзле воде. Нигдје ништа, и нигдје никог.

Зар сам ја сам у овој пустињи?

„Не, не, не!“ причу ми се. Обазрем се према гласу. — Боже, како човјека ухо вара, кад се занесе, кад сања, ма и будан! То, што ми се причу, био је глас шевин. То вам је била сасвим обична шева. Кажем ја: ухо ме преварило.

Кад сам и онако у доколици, станем. Нећу да поплашим шеве. — Има круну — гледаћу је са страхом и поштовањем. —

Ах, није то она сама! Има и један кос, мало подаље од ње. Баш ћу да их се нагледам.

Кос мало протресе перје и поче пјесму. Шева је слушала и гледала преда се. Ви знате, да кос лијепо пјева. Али шта је пјевао шеви, не знате. Хоћете ли, да вам кажем?

Кос је пјевао: „Давно је то било, кад сам те први пут видио. Ти си била мала, а лијепна као и данас. Ја сам био оволики, колики сам. Не знам, зашто — заволио сам те. Дивно сам се и твојем лету, и твојем скакутању и пјесми твојој. Очи су ме твоје заносиле. И даномице сам те све више љубио, о теби сањао, о теби пјевао.... Казују ми други, да има много љепших тица од тебе, ама не вјерујем. Ти си ми најљепша и најмилија. Једнако летим за тобом и падам на исто дрво, на исту ледину, гдје и ти. — Покаткад сам произладе пјевао, твоју дивоту пјевао да и ти чујеш. Ти си слушала и смјешкала се, а то је смјешкање јачало наду у мени. Но нисам смио да ти приђем. Никад те не видјех саме. Вазда си била ја с родбином, ја с другарицама. Сад ми је пала у дио срећа, да ти речем, како те љубим изнад свега. Ох, реци ми, да ли ти је љубав моја по вољи, и да ли сам и ја теби у вољи?”

Шева је ћутала.

„Љубиш ли ме, тиче моје?“ пита кос нестрпљиво.

Шева и опет ћути.

„Кажу само једну ријеч: да, или не!“ молио је кос.

„Други пут!“ шапну шева, па одлети и мени и косу испред очију.

Кос оста оборене главе и спуштених крила. Готове му сузе ударити. И поче изводити у пјесми боле врелог срца свог. Жалостивна је то пјесма била:

En face. Вајао г. С. Роксандић.

„ Други пут! — —
 Да л' то значи: већ си спремљен
 у најдубљи срца кут,
 ал' ти сад не могу рећи;
 чеки мало — други пут!
 Ил' то значи: прве мали,
 што се о мој вјешаш скут,
 не ћу сада, имам када
 Да те згазим — други пут!“

Пјесмом својом бјеше кос домаћио и једног
 врапца. Врабац ко врабац. Дрзак, па као да кос
 њега питање, испрси се, па окрену поновати кроз

цвркут: „Да те љуби, рекла би ти одмах, а не
 — *други пут!*“

И приу оној страни, камо је и шева одле-
 ћела. Кос гледаше испрва убезекнуто, па се у
 неке стресе и уздахну.

Ја га хтједох тјешити и кријенити надом,
 ама не смједох. По свему ми се чинило, да је
 врабац право рекао. Жао ми бјеше коса, и двије
 ми се сузе скотрљаше низ образе. Кос ме погледа
 умиљато, као да шћаше рећи „хвала“, и одлети
 — ама не за певом

Шта ли ће бити с њиме? — Сиромас кос!

Беч

Лазар Димитријевић.

САЊАЊЕ

Њоћ је блага, мирна, тија;
 Пуна мјесец с неба сија,
 А око њег' звјезде чиле
 У коло се ухватиле —
 Колом вију, колом крећу
 И скакућу и пол'јећу
 И у своме јасном сјају
 Као да се надметају;
 Тек још гласак среће њи'не
 Што не чујеш од даљине.

А с источних рајских врата
 Анђ'о један колу стиже;
 Сјај мјесечев руком хвата
 И на златне косе ниже;
 Још звијезда коло вито

Ко колајну па се меће,
 Па се узви поносито
 Благи анђ'о људске среће,
 И у светом ноћном миру
 Он се крену по свемиру,
 Куд замршен пут се плете
 Од планете — до планете.

А за њиме по бескрају
 Извија се у свѣм сјају
 С безброј нити златна стр'јела,
 Па биљежи златним трагом
 Силна мјеста и далека
 Кроз безмјерни свемир цно,
 Гдје је анђ'о среће био.

И још тренут, тренут само
 Па га ето земљи амо,
 Да увиди и да чује,
 Ко за јаде само знаде
 И болове ко болује
 С циглим добром — мрвом наде.

Лети анђ'о и већ стиже
 Заспаломе свјету ближе
 А да ли га ико спази
 Од смртника, гдје долази?
 — Просјак један, нико више,
 Што на голој земљи сања
 И уморном руком брише
 Сузе горка радовања.

Беч.

Божидар Черновић.

ИЗ ДАЉИНЕ

(из тасиног дневника)

Беше то 13. јула Освануо леп детињи дан. Сунце
 својим јутарњим зрацима покрило пристаниште хамбур-
 шко и обасјало стотинама великих и малих бродова

На хамбуршкој обали, где пристају лађе из целог
 света, нема никада мира, али чим пукне дан, тамо је та-
 кав жив саобраћај, да се једва провлачите кроз гомиле
 мрнара, лађара, носача и разноликог другог света
 Ту, као оне на вавилонској кули, можете слушати језике
 свију народа на свету; а опет на морским лађама, што
 су се нанизале дуж обале, лепршају се заставе свију зе-
 маља и с оне и с оне стране океана

Када стигосмо на пристаниште Св. Павла, звоно већ
 даде знак и по други пут.

Ми утрчасмо у лађу

Изби шести сахат, даде се и трећи знак, и капетан,
 озго, са свога места, командова полазак „Фреја“, уз
 свирку музике, одби се од обале

„Фреја“ је салонски брод првога реда. На њему је
 свака удобност за весеље и уживање. Сви салони и ка-
 бине пуне сјаја и раскоши Осветљен је електричном
 светлошћу, а има и своју засебну музику

Брод је намењен да двапут недељно одржава везу
 између Хамбурга и острва Хелголанда И увек је пун
 света, већином Немаца из горње Немачке, па овда Ел-
 глеза, Американаца и т. д. Тек путника из јужних, на-
 ших крајева, броји врло мало. Можда двојицу, тројицу
 у десетине година Прво с тога што је далеко, а
 друго, и клима је за нас сувише оштра

Одбив се од обале, кренусмо се низ Елбу. Уз луку
 точкова разлегаху се и звуци веселе музике, а са бро-
 дова, поред којих пролажасмо, осу се махање марама и
 капа; са свију прозора што беху ближе обали, гледасмо
 поздраве рукама, чусмо неко довикивање, докле и то из
 вида не изгубисмо

Али и околико поздравље изазива чуђење; јер Немци
 нису ни весео ни љубазан народ. Они никог не воле,
 али и њих нико радо не гледа. Сва њихова историја ка-
 зује, да су увек гледали само на освајање и плачкање
 Немци никоме нису добра учинили, никог помогли
 У својим колонијама, где су се силом натурили за го-
 сподаре, за обичне истуне вешају читаве гомиле јадних
 урођеника А опет где својом трговином допру, тамо
 избијају из седа свакога конкурента Читао сам не-
 где у једноме допису, како је ту скоро некаква нова не-
 мачка лађа једнога дана први пут допловила у Амери-
 ку На пристаништу стајало је и посматрало много
 света И путници, који су се искрцавали на обалу,
 слушали су, веле, јасне узвике; „Доле с Немачком!
 Она мора бити уништена“ и т. д. . . .

Три сахата пловиемо тако Елбом, гледајући на једној и другој њеној страни места пуна зеленила, лепе варошице, далека села, идилске колибе рибара, и сусрећући се час по са пуним бродовима из целог, широког света....

Куксхафен је последњи град на уливу Елбе у Северно Море.

Ту стадо смо да примимо нове путнике, којих биваше све више и више, па се онда „Фреја“ баца на морске таласе.

Али у исти час нас, са југа Јевропе, прође као нека језа. Келнери зађоше по салонима, и носећи нарочите судове, спуштаху их крај фотеља и седишта. Ја се сетих чему је то. И први искуших да висмо на тврдом земљишту. Снопаде ме морска болест....

Што даље залажасмо у море, „Фреја“ биваше све немирнија.

Таласи морски узеше је на своја крила, па је окретаху час на једну час на другу страну, па онда повукоше час клун час думеа у дубину.... Наш велики брод беше као оно љуска орахова. Наступи бура тако страховита, да је никада нећу заборавити. Морски таласи пребациваху се преко лађе, и ко је покушао прећи салоном, морао се добро држати за ограде, за тај случај нарочито удешене.... Лица у путника постадоше бледа.... Морнари залазе и вичу: „Господо! молимо вас, улазите у кабине“.... Хладни Енглези ћуте и пуше. Ми са југа мремо од страха.... Бура бесни све јаче. Таласи покрили прозоре, чујете грдиу хуку и ломљаву. Сав онај свет сабио се у кабине и ухватио чврсто за седишта. Један тражи коњака, други соде, трећи лимуна, чујете из кабина јецање, а горди Американац стао на сред салона, посрне ђа амо ђа тамо, како се лађа нагиба, али чврсто држи у руци свој глог и пије га наскан.... Умуче и музика.... Само се горе, на крову, чује вика мриара и оштра команда капетанова....

Пуна четири сахата бориемо се тако на таласима. Ни да се живи, ни да се мре. Док тек неко повика — *Хелголанд*....

Указа се прво као тачкица на површини морској, па после растијаше све више и више....

После пола сахата угледамо и само острво....

Још мало, па на обали видесмо гомиле радознале публике.... И чусмо звуке енглеске музике....

Наш брод, све љуљајући се, стаде на читав километар од обале.

И одонуд, од острва, поврвише барке Хелголандца, да нас приме и на острво одвезу....

Али наша страховања не престајаху....

Узбуркани таласи љуљају и брод и барку, и не дају јој прићи ближе степеницама брода....

Смели Енглези са опасношћу живота скакаху у барке, а нас плашљивце, невичне ђудима мора, „Фрејини“ монари предаваху из руку у руке снажним лађарима са острва....

Нашом барком руковаху четири вична Хелголандца, али ипак требасмо четврт сахата, докле, после грдне борбе са таласима, осетисмо тврду земљу под ногама....

Ступив на обалу, ја не обратих слух ни поздраву публике која је „Фрејине“ путнике дочекала, нити чух позиве хотелских портира, нити се обрадовах монотоним свирању купалишне музике, него се окренух мору, да се дивим његову величанству и да купем његове немирне таласе....

Хелголанд лежи у Северном Мору. Има облик троугла и удаљен је шест сахата од Хамбурга.

Површина му износи свега 5000 квад. метара, али је свуда наоколо сам гребен, сама стена, о коју су се ношени буром разбили многи и многи бродови, патоварени свакојаком трговачком робом.

Острво је све од црвене земље и камена, и подељено је на горњу и доњу варош. Има до 600 кућа и на 2500 становника, већином мриара и рибара, трговаца, хотелијера и т. д....

Острвљани живе од странаца који свакога лета долазе на купање. За њих има хотела и кафана, курсалон, позориште, билијарница, читаоница, картарница и т. д. Преко године долази на три хиљаде гостију, да се проведу и лече. Топлота воде једва долази до 13 степени С., а нама је у београдској Сави хладно и на 18°.... Све потребе доваљају се из Хамбурга, и зато је на острву велика скупоћа.

Хелголанд је скупо морско купатило, те са тога на њ долази само богатија класа. Немају ни воде за пиће, него купе кишицу у цистерне, те то после хладе и пију.

Налазећи се вечно на самој бури, Хелголанд има слику дивље романтике. Око њега је готово дан ноћ борба ветрова и таласа. Морске лађе далеко обилазе гребене острва. Стотинама је бродова ту разбијено. Ради тога је Енглеска подигла високе светлосне куле, да из далека дају бродовима опазити опасност. Новија кула висока је 75 метара; оздо је зидана, а горе кров и галерија је од самога стакла и гвожђа. На кули се пале 24 лампе, које бацају светлост у даљину на 15 километара. С куле не видите ништа друго до бескрајно море, у даљини морске бродове, а ниже, доле по морској површини, делфине како помаљају чељусти, очекујући какав год плен; више њих прелећу морски галебови, предскажујући својом писком јачу буру и ветрове....

На острву нема зеленила. Покушавали су да засаде дрвеће, али они страховити ветрови све ишчупају из корена и однесу. Једино им се држе у земљи — кромпири, то омиљено поврће Енглезима и Немцима....

Што је лепших кућа, то су ложе за странце. Имају прекривцу посвећену светом оцу Николају, заштитнику свију бродара. Уз то имају и школу са четири разреда.

У XVI веку Хелголанд је био становниште разбојничко. Одатле су морски гусари излетали и нападали трговачке бродове. После је пао у руке Шлезвиг-Холштајну, па онда Данској, докле га није енглески адмирал Лелхленд освојио и Енглеској придао. Но трошкови на острву из године у годину растијаху све више, међутим приходи не допирашу ни близу да покрију расходе, те се енглеска влада пре три године реши: да за неку накнаду уступи острво Немачкој.

Острвом управља гувернер. Њему је придат за саветовање одбор шесторице, састављен из самих мештана. На острву немају адвоката, јер немају ни парница. Кривични случајеви су ретки. Људи постају пунолетни тек у 25. години, а жене у 21. Муж и жена имају једнака имовна права. Као вечни бродари на мору, острвљани су ослобођени војене службе.

Људи су им јаки, издржљиви. Сав им је посао по мору да лове рибу, провозају путнике, или у случају несреће да притичу у помоћ бродоломницима. На женама остаје сав посао у кући и на пољу. И ако много раде, жене су им, може се казати, лепе и допадљиве плавуше. Језик им је особни — *хелголандски*, смеша од енглеског и немачког.

Када се мало одморисмо у хотелу, пођосмо да се по острву прошетамо.

На вратима сусрете нас хотелијер и е листом у руци, као што је то у њих ред, поче молити: да му кажемо име, презиме и т. д.

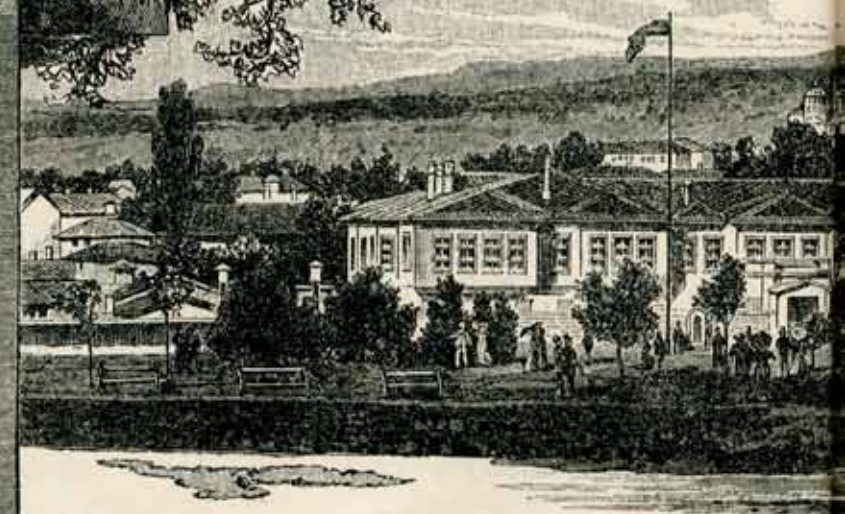
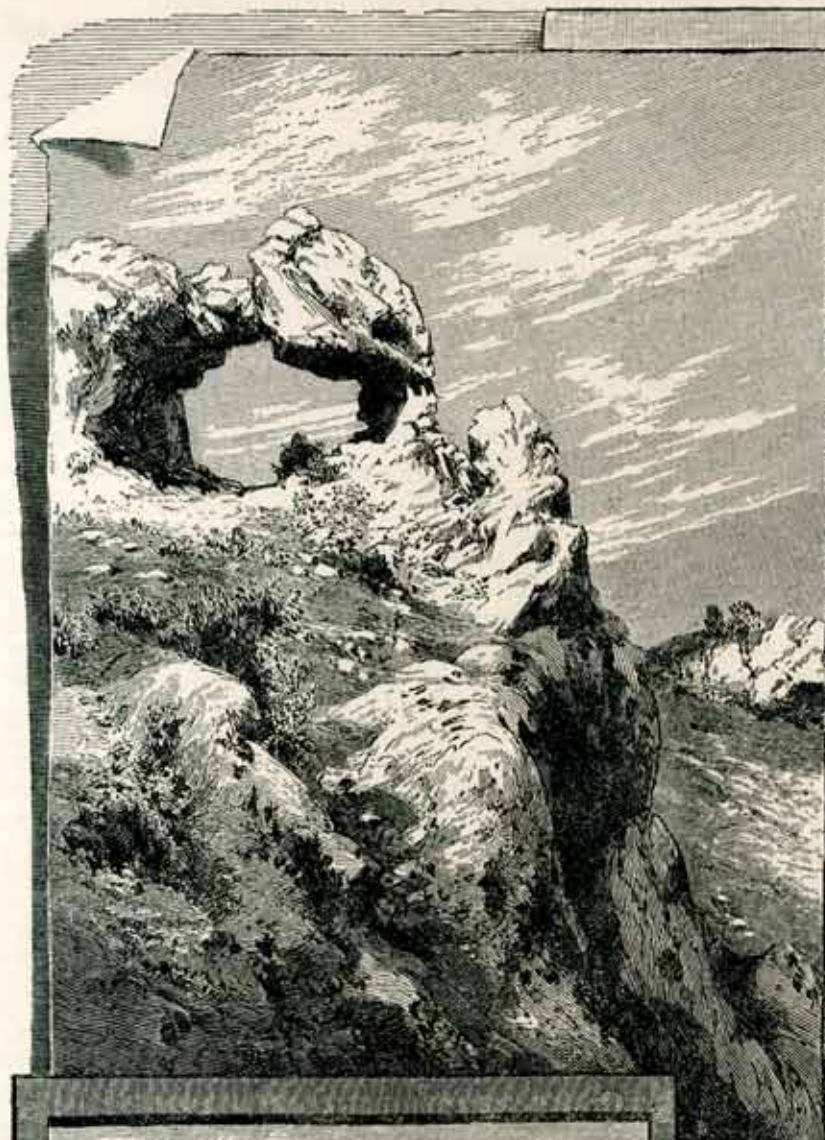
Ја рекох име.

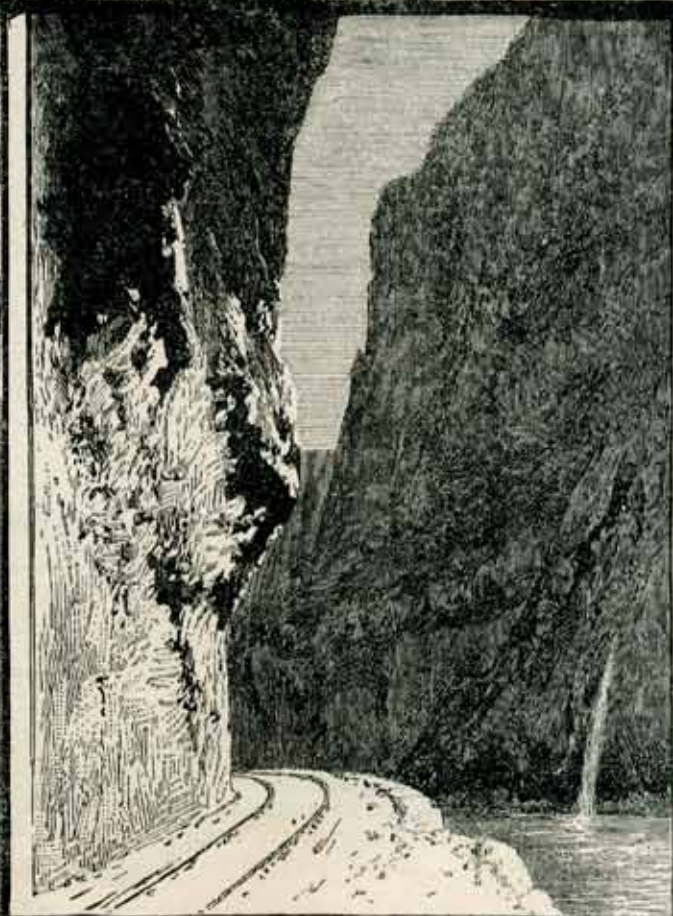
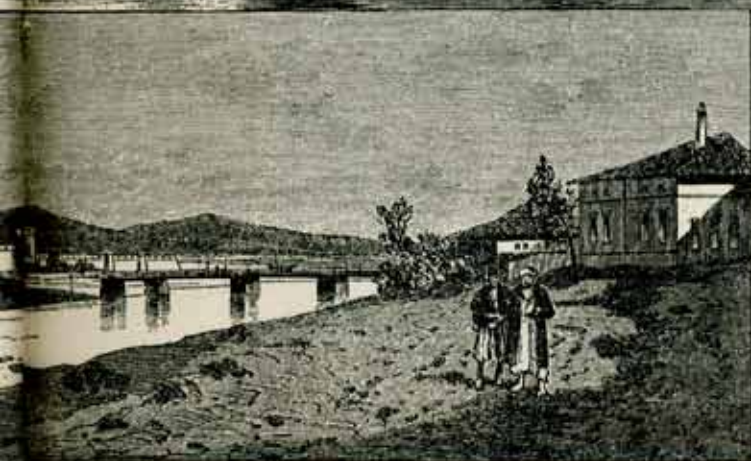
— Молим, одакле сте?...

— Из Београда....

Он ме гледа радознало....

— Молим, где је то?

— У Србији....

Он опет као да се мучи да запита....

— Знате где је?

— Извините, молим вас....

— Јесте ли чули за велику реку Дунав?

Он, јадник, ни име није слушао....

— Ја сам Србин — наставих ја....

Он ме гледа радознато....

Мене наљути толико незнање географије, па упитах јаче:

— Знате ли ви за Русе?...

— Охо.... прихвати он.... знам.... знам....

Имали смо прошле године два госта.... Ехе.... Русин.... Руси.... Слушао сам о њима.... Знам.... знам....

— Е чујте.... Српски народ је рођени млађи брат оном великом и сиљном руском народу.... Имамо једну веру, једно писме и готово један језик.... Јесте ли ме сада разумели?...

— Охо.... мерси.... мерси.... клањаше се збуњени хотелијер, и испрати мене и жену ми чак до половине улице....

Моја жена стаде се смејати овоме нашем погађању. Мени опет беше криво на толико незнање хотелијерово. И ћутећи пођосмо даље улицом.

Када дођосмо до једнога дућана, застадосмо да разгледамо слике, разне ситнице и т. д.

И опет се изненадих.

Да чујете зашто....

Међу многим сликама на вратима дућанским висаше и једна, на којој озго писаше: „Један мотив из Београда“.... Испод тога име сликарево — *Гедлек*....

Дозволићете да вам и саму слику опишем.

Слика је у формату нешто мања од оних Предићевих слика: Херцеговачко робље. И као да представља онај део Београда, Пиринчану, на уласку у јеврејску махалу. Види се чесма и неколико опалих турских кућерака.... Калдрма сва изривена.... Пред једним кућерком сакација седи на својој саги. Сав поцепан, а коњ мршав да му ребра бројите.... Мало даље некаква селачка кола с воловима.... Око кола као поређали се наши селаци у кошуљи и гаћама, на главама шубаре, одригани, и у лицу црни као цигани.... Око њих опет читава поворка мршавих пасова.... У позадини види се некаква онала џамија и т. д. У опште слика не може бити ружнија....

Не хтедосмо више гледати, него пођосмо даље по острву, али ми се одмах онде некако натури ова мисао: Како би било да се у нас, у Србији, оснује *књижевничко-уметничко друштво*, које би себи истакло као главни циљ: да упознаје Јевропу са српском земљом и народом, његовом историјом, особинама, обичајима и т. д. Такво друштво да помогне и држава, а и цео народ.... Из тога друштва да се књиге и листови одабране садржине растурају на страну; а *српске мотиве* да раде и у стране илустрације протурају наши уметници: Тодоровић, Јовановић, Предић, Крстић, и др....

Па после, ми немамо *књижевног средишта*. Растурени смо и у књижевности.... Све што се пише, ради се као неки крпеж. Једну исту ствар почињемо на десет страна и пропадамо. Народне песме купи ко хоће, па штампа и растура како хоће.... Наше народне обичаје описује свако, био за то спреман или не. Тако је исто и са нашом историјом. Имате пуно књижевних народних питања, која стоје нерасправљена, а међутим сваки дан читате све једне те исте ствари. Чак ми се чини, да је пре било мање, али епохалних дела, а данас имате више књига, али мало вредне садржине....

После ручка обиђосмо још нека интереснија места по острву. Песмо се на високе гребене и силажасмо низ њихове степенце до површине морске. Разгледамо горњи и доњи део острва, а пред вече изађосмо на обалу да гледамо море.

На пристаништу музика свира, деца се играју пр песку, а гости и гошће шетају се и забављају.... Бура као престала, само још по мало ветар душе.... Рибари уморени радом, скупљају мреже и на својим баркама примичу се обали. Са наше „Фреје“ чује се песма мр-нара.... Одунуд, из даљине, доми се кроз ваздух учестали хук морских бродова — знак: да се на своме дугоме путовању туна суверели.... Горе, на светлосној кули, шета стражар и будним оком гледа у даљину.... Сунце се прашта са острвом и мало по мало тоне у дубину морску.... Већ се губе његови последњи зраци.... и пита неће помоћи уображење.... мени се учини, да кроз овај први сутон, на даљин, од неколико стотина миља, видим — мој лепо Београд.... Као сунце упрло у торањ на Саборној Цркви, па се од оног позлаћеног кубета одбијају светли зраци чак амо у даљину.... Учини ми се као да чух појање црквено — молитву на вечерњу.... Рекао бих, да слушам проповед о вери.... Као да чух опомену свештеникову: чувајте веру својих предака.... Сви ви, рече он, који путујете, сви ви који на страни живите, не заборавите никада, да је српска вера спасла српски народ.... Странци ће вам, вели, говорити: како су вера и љубав охладнеле и не могу више да греју, како су се храмови, трошници и трули, преживели.... Али ви не верујте томе.... Они хоће прво да вам омрзну веру, па онда да вам огаде и језик.... Чувајте их се.... Идите с њима, дружите се, нека вам се и допада тамо, али никада не смећите с ума: да сте Срби, да је српски народ мален, растурен на стотину страна, да је одашуда опкољен непријатељима, да се већ вековима бори с њима, и да за ту борбу сваки даном треба све више бораца....

— Хајдмо.... трже ме моја добра жена из заноса.... ено.... где.... опет се бура спрема....

Већ се ухватио сутон. Духнуше јачи ветрови.... Све што беше лакше одевено, повукло се давно са обале. Још остали рибари да савију једрила и извуку барке.... Таласи се појачаше.... Море поче расти.... На њему ни једне лађице.... На „Фреји“ умукла мрнарска песма.... На торњу куле пале се лампе и чује се озго рог стражарев — опомена: да бура долази.... На малој црквици Светога Николаја звонце бије, да подсети мештане на вечерњу молитву.... Ја се прекрстих и топло помолех Богу, да даде само храбрости и издржљивости намученоме српском роду....

Њ О Ј

Малим душо, жалићу до века, —
Боловаћу до самртног дана;
И умрећу, нећу наћи лека,
Ни утехе са твојих усана....
Јер у песми, коју теби делих,
Теби певах, — а тебе узвелих!....

И ти можда исто к'о ја често,
Гинеш, венеш и уздинеш сама;
Уздах шаљеш пред небески престо,

Слепац. Сликао Бретенџе.

Росећи га бисерним сузама,
А с усана тихи шанап лети:
„Болуј драги, ал' немој умрети!“

Алексинац

Милорад М. Петровић.

ПОСЛЕДЊА ПЛУЗИЈА

— НАПИСАЛА М. ЈЕРМОЛИНА —

ПРЕВОД С РУСКОГ

Окрени се.... стани овде.... тако! Лепо, врло лепо! — тихо је говорила бона девојка подижући главу с јастука и разгледајући празничну Варињкину одећу. — Како си у овој лепи и свежој! — додаде са тихим уздахом.

Варињка се задовољно осмехну загледајући се, и пажљиво, да не би заплънула нову одећу, приседе на крај јачак столице крај сестрина одра. Погледавши њено мртвачки бледо и поћало лице, тихо задрхта, а с ње туге пређе преко њезина допадљивог лица.

— Лела, — рече јој после краткога колебања: Зар не би боље било да останем с тобом?

Бојажљиво погледа сестру; у њезину гласу осећала се плашња: „А ако сестра, која је од мене тражила да дочекам Нову Годину код Сверических, промени своје решење?“ Варињка је била добра девојка, од срца је волела сестру; али одрећи се давно жељенога задовољства, не ићи на бал где ће се искушати сва позната младеж, одрећи се игара, смеха, весела.... на провести досадно вече крај болесничина одра — за њу би било прилично тешко. И опет бојажљиво погледа сестру, очекујући пресуду....

— Не! За што? Иди, проведи се! Мени неће бити досадно.

Одлучан одговор болесне девојке охрабри Варињку.

— Али кажем ти, Лела, ја ћу остати, па ћу ти што год читати.

— Не обмањуј, Варја! пребаци јој болесница, прекорно гледајући збуњену девојку: теби се проводи, па — крај! Ја бих и сама на твоме месту тако урадила! додаде она, привлачећи к себи Варињку и љубећи њезини румени и нежни обрашчић.

— Сутра ћеш ми све причати: како сте се провели, ко је био најлепше одевен, — све разгледај, све упамти. Сутра ће и код нас бити весело! Ја ћу те слушати, па ће ми се чинити као да сам и ја била с вама! Али гледај да све добро упамтиш.

— Мила Лела! — засузи Варињка грлећи и љубећи сестру: за то се сутра нећу ни маћи! Сутра ћу целог дана бити само твоја.

— Лепо! Лепо!

Варињка се наменштала пред огледалом, удеси одећу, и чешљање; топло пољуби Лелу, и пруживши руку милосрдној сестри која је унпало седела у прикрајку, као да одлете из себе....

II

Болесница се окрете на леђа и затвори очи; милосрдна сестра нечујно приђе к постељи и спусти се у наслоњачу, гледајући равнодушно и досадно у празан простор.

У соби, коју недавно осветљаваше радост живота и наде, рашири се сета и туга.

„А ето, још је млада!“ помисли Лела, пажљиво гледајући бледо и заморено лице полудремливе девојке што сеђаше у наслоњачи: „...За што ли је само таква — као да није жива!“

— Сестро!... Имате ли родбине?

Девојка се тихо траже и журно се наже к болесничину лицу.

— Ја?... Јесте, имам! Ожењеног брата.... рођаке.

— Донста! И они ће, ваљда, дочекати Нову Годину?

— О, да! живо одговори милосрдна сестра: данас је код брата пуно гостију.

— А Ви? Зар не би хтели да и Ви тамо будете, да дочекате Нову Годину?

— Како да не бих? Али је наш посао такав, да не смемо ни помислити на забаву! — одговори она, гушећи уздаха, и за часак разведрено лице поново се смрачи.

Наступи ћутање, прекидано тешким, хранавим кашљем болесне девојке.

— Сестро! А за што не одете к брату да заједно дочекате Нову Годину?... Донста!... Идите! Та и Ви би хтели, зар не?

Лела као да се уни својим сјајним очима у лице милосрдне сестре; али јој се учини да у лицу, које не показиваше никаквога учешћа, у тренутку и сину и угасиу зрак живе радости: „Како је дрвена!“ — раздражено помисли Лела....

— Зар нема одговора?

— Ви знате да ја то не могу урадити!

— А зашто? Зашто?... Због мене? — Али ја нећу, чујте, нећу да Вас мучим... доста је! узвикну Лела чупкајући своје прсте; па, приметивши забринутост на лицу милосрдне сестре, брзо додаде: Мени је, и сами видите, боље, о, много боље! Ја ћу спавати, мени се тако спава!... Само реците Прокофјевићу да се нађе тамо.... у Варињиној соби и да дође ако зазвоним. Знате?... А Ви ми не требате.... за што? Идите, проведите се; младост је свега једанпут! узбуђено је говорила Лела придижући се у одру....

Лице милосрдне сестре напослетку засија, очи живахнуше; Лела се осмехну гледајући је, и нађе да је лепа, баш веома лепа.

— Али како ћете сами остати? упита сестра двоумећи.

— Нећу сама.... с Прокофјевићем! Какви сте само! Кажем Вам, идите, не брините ни о чему!

Колбање и сумња што прелетаху по девојчину лицу замењиваху се осећајем најживље радости; она узбуђено скочи из наслоњаче и топло стеже болесничину руку.

— Како сте добри! Ја Вам то никад, никад нећу заборавити!...

Лела је уживала у ведром и порумевеном лицу милосрдне сестре; па хоћаше да буде до краја добра, и замисли се, чиме би још обрадовала ову милу и не баш злу, као што је раније мислила, девојку, што пожртвовно и без роптања подноси пуне две недеље њезине прохтеве.

— Сестро, тамо је у орману моја шкатула.... дајте ми је.

Док је милосрдна сестра удешавала своју тоалету, Лела је отворила шкатулу и из ње извадила гривну и ћутке уживала у финој и уметничкој изради: гривна је представљала границу овијену гирландом од кринова.... То је поклон.... Срђев. Она је тада била још потпуно здрава и бескрајно срећна! О, она би и сада била потпуно срећна, само да није ове болести. Лела зашмуре, а немоћна рука клону са гривном на одар. Сергеје је моли да не очајава.... пише: да неће и не може примити њезин отказ, већ да је она његова вереница све до онога дана докле му жена не буде; он ће је узети и одвести на југ, где ће се под јасним и светлим небом поново расцветати штићена његовом љубављу... О, Боже, Боже!... глухо зајеца бона девојка, кршећи прсте и кашљући....

Милосрдна сестра журно донаде, и пружи чашу, подржавајући клонулу болесничину главу....

Две крупне сузе одрониле се из тужних очију.

— Јесте ли готови? — окрете се после кратко одмора к сестри која неодлучно стојаше поред ње.

— Дајте ми своју руку! Хоћу да измерим ову стварчицу.

Узеде гривну, погледа је као при растанку, пољуби је и стави на девојчину руку.

— Као удешено! А за мене је велика! Погледајте... као треска! додаде презриво, пружајући своје мршаве, костурске руке.

— Ово... за срећу! Сад идите. Пружите ми руку, па идите. — Шта? Ви ме љубите? А ја сам мислила, да ме се само Варја не плаши!... Станите још за тренутак. Ако доиста волите, ова ће Вам гривна срећу донети! додаде свечано. — Волите, је ли те?... скоро радосно узвикну Лела, приметивши румен забуне на лицу младе девојке: — Хоће ли и он тамо бити? О, идите идите.... брзо!

III

Када отиде и милосрдна сестра, Лели се учини да и сав живот од ње отиде. Све је искидано, све је уништено! Тежак болесничин уздах реметно је нему тишину. Гомиле успомена прелетаху јој кроз памет. Некада — изгледале јој да то беше веома давно — и она је дочекивала Нову Годину са жељама, са надама, и она је играла, смејала се, враћала.... А сада — ником непотребна, излишна и одређена за скору смрт.

Девојка погледа своје упале груди, своје мршаве руке и горко се осмехну.... Дисање јој тешко. Умрети! О, не, не, сада не! Гледати светлост, сунчани сјај, видети Сергија ма је данпут само!

Подузе је страх, плашила се тишине; за тренут ока у њој се пробуди жаљење што је отпустила Варињу и милосрдну сестру: оне би унеле живота у тамну маглу; њихова млада и здрава лица и мило Варињино হাসкање одгонили би хладан и страхан привид смрти.

Зар је она крива што тако очајнички жели живота. Ах, та њој је сада тек двадесет и три године! Па умрети?! Не, живети, живети, по што по то живети, живети пуним животом, да је ништа не мучи, ништа не боли.

А међутим у грудима кркла и шкрипи као суше осовине, у сленим очима бије, а хладна језа прожима је од главе до ногу. Сама, са свим сама!

IV

Па ипак није била усамљена. Из далеких крајева стиже пред њезин одар лака и светла илузија, те запена своју чаробну песму, — песму слободи, обнављању, љубави....

И у један мах осети Лела лакост, необичну лакост! Смешећи се заклони очи.

И виде се поново здрава и моћна у гомили младих девојака; иду по алеји густе шумске чисте и певају свечане песме....

Све су девојке одевене у беле одеће, а у рукама им палмове границе. Изађоше из шуме и Лела угледа широку светло зелену ливаду, цвећем прошарану. С једне стране граничила се ливада високом и густом шумском ивицом, иза које се разливаху песме пернатих певача; а са друге стране ливада се губила у језеру, у чијем јасном лазуру одолевихаху сунчани зраци. Иза језера уздизаше се тако висока планина да јој се врхови губише у бело ружичним и памучастим облацима, а цела јој страна беше обрасла раскошном травом у којој је ту и тамо издвајаху цветни бокори.

Девојке се упутише к језеру и на његовој обали Лела угледа групу младиха, међу њима и Сергија на чијем лицу играше пуно срећан осмејак, а из руку му се извијаше венац белих кринова. Он јој приђе и цвећем овенча њезин струк, а она скиде свој венац и стави му га на главу. У језеру поред саме обале љуљускаху се многе барчице цвећем украшене.

Где! Вариња ускочи у једну ружичасту барку, а за њом и њезин изабраник; а где! тамо из самих љубичица гледа лепо и срећно лице милосрдне сестре, а на руци јој сија златна гривна са криновима.

— А где ти је гривна? пита Сергије држећи је за белу и пуку руку; а она, смећећи се, одговара му:

— Она нам је срећу донела, па нека и други буду срећни!

Сергије јој одобри махнувши главом; па се онда упутише белој барци и седоше у њој једно поред другог. Сергије огрли једном руком њезин вити стас, а другом дохвати весло. И она узе весло бело и лагачно на лик гущјег пера, и смело замахнувши њима запараше тиху језерску површину.... Како јој беше добро! Срћ је привија к својему срцу и шапће јој речи од љубави, а она га слуша, слуша и смеши се.... Мимо њих промичу ружичасте, плавичасте, црвене, љубичасте барчице; златне рибице преливају се искачући из воде, а јато холних лабудава проплива достојанствено....

Мотив из Дубровачког Приморја. Скица г. М. Мурата.

— Је л' ти добро? пита Сергије гледајући је у очи.
— Добро!
— Тамо ће бити још боље!

И пружи прстом на противну обалу, камо је младеж гонила своје барке. У брзо и читава планинска страна оживе и ошарени леним паровима. Она баца весло, па и сама искочи на обалу, и са Сергијем, руку у руку, поче се пети, напajaјући се заповиљивим мирисима; хтела би да се што пре испне на планински врх, али се опомену да је бона те да за њу није брзи ход; ипак је Сергије мољаше да не очајава.

На самој планинској врху, увијена сребрним облаком, стојаше милосрдна сестра и довикиваше јој: брже!

Ишла је и ишла подржавана Сергијем; очи јој бежу упрте у сами вас, и са дивљењем је опајала, да сви младићи и девојке који улазе у облак постају некако лакши, лепши и стројнији. — Ево, већ су сви стигли: беле и прозрачне девојачке одеће сијају као бриљанти, а зелени венци, којима увенчавају своје женихе, претварају се у златасте ореоле.... А око њих, и горе и доле и са страна, шири се нежна сребрнаста магла лако се повијајући, као да се спрема да их собом однесе.... Лела се уплаши, јер помисли да неће догде стићи, па ће сви одлетети без ње. У очима јој засијаше сузе.

— За што плачеш, мила? — чује се мелодични Сергијев глас.

— Ах, ја не могу догде доћи!
— Не бој се!... Ја ћу те одвести!

И поново јој би лакше, а ноге јој се једва и дотичаху зелене простирке....

— Шта је тамо? И за што сви тако сијају? — ушита Лела спуштајући главу на драганово плеће.

— Тамо је сунце живота! Оно што њима светли — његови су зраци.

— Сунце живота!... О, како ми је добро! И ја онда нећу умрети? Не?...

— Нећеш умрети, никада нећеш умрети!... Још мало само, још мало, мила моја! Видиш, како је још мало остало да прођемо. Још мало само, и ти си спасена.

„Спасена!“ у заносу мисли Лела, а осећа како јој се хладе и руке и ноге, и како јој дисање слаби.... А више њих стоје срећна, насмешена лица и гледају их. Пружају им своје беле руке и довикују: „Брже, брже!“

— Брже, брже! Умрећу!... шапће она, спуштајући се клонула на Сергијеве руке.

Срце јој захвати страшни бол, а хладни зној проби је сву. Поче да се невероватно напреже, да се исправља, да пружи руке према зрацима животног сунца.... Сергије је теши: „Не клони!“

Још један замах, и она кликну од заноса што јој душу обујми, од зрачног сијања што је очара.... Поред ње је Сергије; држи је за руке, гледајући са пуно љубави у њезине очи, и громки победнички узвик: „Спасена!“ заглухну је.... Мирис цвећа, Сергијеви пољупци....

Лела је лежала круто опружена; у широко отвореним очима, што бежу у бесконачност управљене, блесну зрака неземаљске среће и за увек се угаси....

Крај девојчица одра стојао је високи, стасити младић, и са болом и ужасом гледао драго лице.... А стара Прокофјева, тискајући јој у руке унаћену воштаницу, читала је опроштајну молитву. Безио старачко и набогато лице чудно се мењало од уздржаване кукљаве....

ДАЛМАТИНСКОМ ОБАЛОМ

ПУЉ — ЗАДАР — СПЉЕТ — ДУБРОВНИК — КОТОР
ПУТНИЧКЕ ЦРТЕ П. ЖУСЕА.

(СВРШЕТАК)

Једина међу свима својим сестрама на далматинској обали, варош *Дубровник*, нигда није подносила млетачки јарам; она је храбро бранила своју независност, до оног дана, док Мармон не уведе у њу Французе. Дубровник сада припада Аустрији, али још чува поносито држање иза својих бедема и својих огромних кула. С пучине би се рекло да је то средњовековна варош.

Бродови не улазе више у дубровачко пристаниште, мало и неугодно, већ у Грушку Луку. Прашињав пут води поред обале и доводи за пола сахата у варош. Већ неколике палме и дебеле агаве, што расту на стенама, казују суседство Истока; смокве су велике као дрвета, шишци мешају своје плодове с лаким лишћем родних лоза.

Дубровник је на једној стрмој стени изнад мора. Баште, у којима је топло као у стакленим, дају изврсно воће. Улазак у варош засењују циновски платани. Ту нас ето дочека у једном хотелу на уласку синџор Крипино. Ја кажем: „дочека“ с тога, да не бих унизио нашег домаћина. Било је доба одмора после ручка. Попевши се до првог спрата, а не сретнувши никога живог, угледамо се и ми на околину: сваки изабра по један кревет у празној соби и задовољно заспа. Тек пошто смо се пробудили, наместили су нас и објаснили се с нама.

Дубровачка канија је између две масивне куле, обавијене бршљаном; једна велика улица „Страдун“, пролази кроз варош с краја на крај. Ту је усредсређен сав живот дубровачки. Дубровачко одело је најразноличније и најбогатије на целој далматинској обали, пазар је особито сјајан мравињак. Ево једне продавнице са својом дугом белом хаљином с широким рукавима, каткад потканим сребрним или златним концем; тешко, да је шта дивније! Лака трака стеже јој струк; глава је повезана једном вежиглавом, доста сличном марами којом се повезују Напуљке. Сељанке из једног суседног села носе на хаљини, шпаравој цветићима, уметке зелене опшивене и бојен јелек, плаво подређен; на њиховим малим ногама као обућа су зелене јеменије. Па како су лепе и љупке њихове котарице с воћем, које на пазару продају! Жене из Скадра, свроте планинке, натоварене као теглећа марва, изгледају жалосно са својим црним огртачем без рукава*) са својим опанцима, исплетеним од канапе, са својим прегачама, за које би се рекло, да су изрезане из старог каквог ћилима.

У гомили се највише истичу људи висока стаса, с црвеним појасом, за којим се виде ножеви и пиштољи. Пред нас испадоме на један пут два колоса (чисто ме и сад хвата страх од њих!); по том извадивши један орах из џепа, ставше га спокојно својим дугим ножем тући и крцати. Разнолики арсенал, који ови добри људи носе, чини део народног одела; другог разлога њему нема.

Дубровник је жив музеј. Права је штета, што ноћ долази брзо и што морадосмо поћити готово изван вароши. Хотел нам се налажаше изван вароши, међу великим дрвећем, које закрива варошку капију. Али становници радо долазе к нама на једно отворено место на пољани, да се прохладе вечерњим поветарцем и наслушају шумне музике. Наша тераса доби у брзо изглед вашара. Хотел нам се напуни публиком, која беше изишла у шетњу; животиње и људи ставше се гурати око нас. Један из публике постави нам сто у једном углу. Одмах дотрчаше мачке, кокоши, ћурке. Са свим спокојно испеше се

*) Стрџка.

оне на наше столице; ђурка, опружив своје дуге ноге, испе се и на сто; мачка нам скочи на крило и стаде се умилжавати. Па онда какав тек беше јеловник! За цело је и био достојан гостију! Риба на зејтину, јарећи бут, тврд сир, трошни колачи, да би их каква мачка морала сматрати за гомилицу песка! Као што се види, ту је било све. Стадосмо се смејати. За цело, то лепо представља место!...

У осталом, може се рећи, да у овом дивном крају све и подсећа на јаретину. Првога дана, кад смо дошли, било нам је непријатно; сутра дан пак јаретина је и нама била као и другима: нисмо је ни опажали. Да би избегли такву кујну, ударимо у воће; а оно је изврсно, нарочито смокве, које су медене. Вечерали смо с једне смокве са свим као што раде врапци. Лепо плаво небо на тераси баштенској, у сред гравата, лаворика и вињага, светлуцаво небо у даљини, озарено сребрном зраком месеченом могли смо почешће посматрати. Ако би кога ма кад здририла инфлуенца, саветујемо му, да одмах иде у Дубровник; сунце, смокве, лепа природа биће му одлични лекари. То нам се може за цело веровати!...

После мале проходње кроз долину Реке (Омбле), која личи на неку дивљу луку, која дубоко залази у земљу, кретосмо се из Гужа лађом за Котор.

Критија од лађе, која нас ношаше, и која се зваше *Фијума*, извесно је нека стара дереглија, коју је Лојд претворио у лађу једино с тога, да да посла њеним старим мринарима, јер за путнике је права беда. Сиромаси, они то и знају; то се види већ и по томе, што је на крову свега само нас пет. Наша критија се грозно љуља на би-строј води, глаткој као стакло: при најмањем поветарцу рекли би сте, преврнуће се; ако се море узнемири мало, онда све лети и пада, да је то невероватно. Није могућно ни јести: у трапезарији тањир и чаше следица стола, лампа, што виси, игра све у ковитлац; у капетановој соби велика тестија с водом направи већ читав потоп баш на самом његову кревету. У ходнику исто тако: једва се може човек држати на погама. Сви смо позеленили; из углова се чују паћеници, који повраћају и права је срећа, што ова беда не траје дуго. После једне ноћи оваких мука ми већ дођосмо пред Котор.

Которску Боку чине три узастопне луке, три језера, од којих свако изгледа као одељен басен. Рекло би се, да је то Језеро Четири Кантона у Швајцарској (Фирвалдштетско; а да су им планине мало стрменитије, за цело се не би од овога разликовало. Тек Бока Которска је под својим зеленим покривалом, прошараним бесним кућицама, још и лепша. Последње језеро удара у један колосални зид, висок до 1100 метара, и са свим стрмо испршен изнад њега; то је Црна Гора. Сплет стаза одаје из далека своје многобројне кривине у сред кршних стена; овде, онде по овим степеницама пење се мучно по какав планинац, кога видите као црну тачку!...

Ми смо се мало задржавали у Котору, тек колико да видимо његове старе зидине на подножју планине. Аустрија одржава у овој рупи јак гарнизон, који би стотинак црногорских пушака озго, с њихове ваздушне тврђаве, за неколико сахата потпуно збрисале. Него Котор је само једна осамљена тачка иза непроходних пролаза.

Црна Гора је себи прокрчила други пут к мору, преко Бара: мала, још врло мала марина држи ово место и без њега би Црногорци, осамљени међу својим облацима, живели као изван света, између неба и земље. Живот ових невољника није завидан на овим стенама, без земље и без воде. Они силазе у Котор — о како је то трудно — и продају овде нешто мало живине, сувих дрва или размењују за мало хлеба, који их штити да не помру од глади, своје убоге адићаре: оружје, појасе и т. д.; ово пак они цене толико колико и живот. И поред толике беде они изгледају поносито и достојанствено; нарочито то важи за људе, чији су брци и црте на лицу занета величанствени. Напоран рад чини, да жене пре времена изгубе лепоту; али многе међу млађима са својом меланхоличном бојом показују неоспорно црте идеалне лепоте.

Него да се журимо ка Крфу!...

С ФРАНЦУЗКОГА ПРЕВЕО

А. Станојевић.

ЊЕГОВО ВИСОКОПРЕОСВЕШТЕНСТВО

ДИОНИСИЈЕ

по милости Божијој

Архијепископ Пећски, митрополит Рашко-Призренски и Скендериски, Епископ Горње Мизије и целе Илирије, часниј царско-турског ордена Османлије III степена. Царске Медаље и Краљевско Српског ордена Св. Саве I степена.

Митрополит Дионисије рођен је 1858. год. у Босанској Градишци (Бањалучки округ). Његови добри и побожни родитељи, Остоја и Марија, дадоше му на крштењу име *Дамјан*. Отац му је био по занимању занатлија, пушкар, који је својим радом и понашањем стекао углед и служио као пример другима, будући један између најбољих радника у своме послу. Још у раним годинама Дамјановим, умре му отац у Драгељским Лужанима, оставивши након себе још једну кћер, која беше старија од сина. Мајка, као права Сркиња, племенито је желела и

трудила се да јединца Дамјана однегује и школује у оном духу, који надимаше и њене груди, па да буде од користи својом роду и православној цркви.

Најпре ступи Дамјан у основну школу у Градишци. Свршетком те школе, породи се у њему жудња за богословском науком. И млади Дамјан, трудом своје пребоље мајке и

пријатеља, ступи у београдску богословију примивши монашки чин на Срећење 1878. године у манастиру Туману (Пожаревачки округ), и добивши ново име *Дионисије*. Те исте године 17. и 18. децембра рукоположио га је за ђакона и јеромонаха у Сабornoј Цркви у Београду пок. митрополит Михајило. Свршетком 1882. школске године отишао је у своје рођено место, Босанску Градишку, где је, верно служећи роду и православној цркви, био архијерејски намесник све до м. фебруара 1895. г.

У томе времену, за његов савестан рад, ревносту службу, добро владање и достојно понашање, ондашњи

На Грчком пристаништу код Дубровника.

митрополит добро-босански г. Сава Косановић произвео га је за протосињела 15. августа 1883. г. приликом освештања манастира Моштанице, више Босанске Градишке; а 1884. год. исти га је митрополит одликовао напсним крстом. За време његове духовне управе протопресвитером у Босанској Градишци подигнуте су: лена црква у селу Турјаку и школа у Лампницима. Народ и свештенство са поносом и захвалношћу сећају се његова неуморног рада за унапређење српске цркве и народа. Од месеца фебруара 1885. до 1888. год. био је тајник и придворни протосињел при митрополији тужланској. Овде је такође неуморно радио, и био је десна рука покојном митрополиту Дионисију. Он је први издао статистику српских школа у зворничкој епархији. — Баш у том времену, кад је његов дух био узео маха за рад, изгуби оно, што му је његове дане живота подмлађивало, изгуби своју добру мајку године 1886.

Оставши тако сам, његова млађана душа зажели да прибави још знања о спасоносној христовој науци. Дакле непрестано тежећи вишим богословским наукама, тражио је полета своме духу, и заступа 1889. год. видимо га где ступа у духовну академију на острву Халки. Овде је потпуно појмио циљ свога доласка, те је у свему био пример својим друговима. За време школског одмора 1890. год. за своје у свему похвално понашање и рад, добио је препоруку од блажене памети патријарха Дионисија да оде у Св. Гору, где је обишао многе ските и свих 20 главних манастира и служио св. литургију и у оној кули где је пострижен био Св. Сава. Служио је и у Хиландару, Ватопеду, Лакри, Пантелејмону и у многим другим светогорским знаменитим манастирима, као и на самој врху св. Горе, у црквици св. пророка Илије, у којој, због честих громова, нема других икона, сем две од бронзе. Свуда је од светогорских калуђера био одлично дочекиван и испраћан. Као да су још од онда духовници у њему прозирали будућег првосвештеника, коме је данас промислом божјим поверено црквено крмило највеће епархије на Балканском полуострву, да послужи своме роду и Св. Православљу.

Напредујући у јелинском, старо-грчком и ново-грчком, језику, свршетком духовне академије 1892. год. тадањи патријарх Н. Св. Неофит VIII., предложио га је Св. Синоду за протосињела скопске епархије. Тај је предлог и уважен, и Н. Св. нарочитом својом грамагом упутно га је у Скопље. И овде се показвао као неуморни радник и врстан помагач тадањем митрополиту Методију који га је 19. октобра 1893. год., приликом славе манастира Прохора Пчинског, произвео у чин архимандрита. Од то доба, на све до дана избора за митрополита, био је тајник, протосињел и епархијски архимандрит при митрополији скопској.

При крају 1895., а у почетку 1896. године народ српски рашко-призренске епархије, по смрти свога до-тадашњег митрополита Грка Мелентија, а по праву, које

припада свима народностима у пространој Султановој држави, тражио је владика по вери и народности себи равна — тражио је митрополита Србина. Због тога је 9. јануара 1896. год. Св. Синод васељенске цркве и изабрао Господина Дионисија за митрополита рашко-призренске епархије. Васељенски патријарх одмах га је позвао брзојавом из Скопља у Цариград ради хиротонисања. У четвртак 25. јануара 1896. год. на св. Григорија Бого-слова, у патријаршиској цркви на Фењеру у Цариграду, посвећен је Господин Дионисије за архијерејског и митрополита *рашко-призренског, скендериског, илевалског* и т. д. Посвећење је на најсвечанији начин извршио Н. Св. архијерејског цариградски, Патријарх Васељенски б. г. Антим VII. са 12. митрополита, и мноштвом других мањих чинова. Глас, да је постављен за митрополита рашко-призренског Господин Дионисије, пронео се муњевитом брзином по народу, и све се живо радовало, што је до-

било свога оца који је верни представник свете науке Христове, просвете и љубави. Заиста, народ се није у овоме преварио, јер чим је дошао у Призрен — своју резиденцију, почео је водити искрено старање за народ; почео је манастире поправљати и њихова добра осигуравати, увећавати број калуђера, цркве поправљати и на ново подизати, школе отварати и број учитеља увећавати, општине уређивати и црквено-школска имања предавати на руковање најбољим људима, који ће са заузимљивошћу радити на њихову повећању. Желећи још боље поради на благостању народном, кренуо се по својој епархији, да лично у сваком крају види свој народ и уреди стање, а све у слози и споразуму са првацима народним.

Народ га свугде дочекује одушевљено, јер у њему види оца који својом благом и тихом нараву свугде и на сваком месту сеје међу својом драгом паством љубав и слогу, и који неуморно за њу ради. Његово Високопреосвештенство Господин Дионисије унапредио је наше свештенство морално и материјално, дао је полета цркви, свештенству и учитељству у сваком погледу. Ове му за-

слуге сваки признаје, а особито његова паства која му је и душом и срцем одана; па и Његово Царско Величанство Султан Абдул Хамид Хан II, није пропустио, а да нашег милостивог архимандрита не одликује великим орденом *Османлије III. степена* и *Царском Медалом*, а његово Величанство Краљ Србије Александар I. орденом *Св. Саве I. реда са лангом и звездом*, које украшавају груди овога првосвештеника поред других црквених одликовања.

Поред свега овога, још од почетка свога племенитог рада, имао је доста и горких дана који га ни дан-дани несу оставили као митрополита. Тако 26. маја на путу из Срепке жупе за Призрен, и 23. октобра прошле године у Пријенољу усудише се неке пропалице дићи на њега убилачку руку; — али Божјим провиђењем, које је чуло глас српског народа, намера ових бездушних и подмићених злоковаца не испуни се; па, ако Бог да, неће ни по сада. — На нама је свима да се молимо свемогућем

Херцегова. Сликао Е. Верне Леонт.

Богу, да поживи оштите љубљеног архипастира срећно и дуговечно, како би продужио свој започети рад на срећу и понос православне цркве, нашег свештенства, нашег учитељства и нашег свега епископског народног рада.

Трибалац.

Штутгарт, јануара 1899.

(Херман Судерман: „Die drei Reihersfeder.“ Драмска пјесма у 5 чинова.) Још није прошло ни годину дана како сам на овом месту упознао читаоце са тада новом трагедијом: „Јован Крститељ“, од Х. Судермана, и са разочарењем које је овај комад немачкој читалачкој и позоришној публици донео, а већ имамо пред собом једно ново драмско дело од истог писца, а са истим делом и једно ново разочарење. Немачка је литерарна и позоришна публика све до овогодишње позоришне сезоне била подељена у два табора, од којих је један тврдио и доказивао да је данас најгенијалнији немачки драматичар Х. Судерман, док је други део публике тај предикат захтевао за Герхарта Хауптмана. Исто тако подељено је било мишљење и у критици: Херман Бар и конзорти за Судермана, а Паул Шлентер и другови за Хауптмана. За онога који је као „неутралац“ ову препирку пратио, била је иста интересантна али још више поучна. На једној страни Г. Хауптман са својим величанственим драмама: „Пред сунчев излазак“, „Усамљени људи“, и „Потонуло звоно“, као представник „младе школе“ која продире напред, а на другој страни Судерман са својим не мање дивним драмама: „Крај Содоме“, „Час“, па ако хоћете и „Завичај“, као представник „младе школе“ која се све више повлачи натраг. Одлучно рећи који је већи и генијалнији, било је доиста тешко због чега се свака препирка обично и свршавала са: „De gustibus non disputandum est.“

За оне који се не дају збунити театралном вештином, т. ј. са ефектним сценама, живописним и за око угодним декорацијама и свима оним мајсторијама које Судерман тако вешто уме да употреби, било је одмах после прве представе „Јована Крститеља“ јасно да Судерман није у стању и даље да конкурише Хауптману. Широј публици је ово постало јасно тек у овој позоришној сезони, када су оба писца изашла са својим најновијим радовима на позорницу: Хауптман са комадом „Кириџија Хеншел“, о коме сам у прошлом писму говорио, а Судерман са комадом „Три пера чапљина“, о коме хоћу сада да реверширам.

У Самландском приморју, а на тако званој „чилибарској обали“ источне Прајске живела је некада једна врло стара жена — полу вештица, полу Питија — која је од вајкада овде уковавала лешине које су морски таласи на обалу избацивали, због чега је и добила назив „гробарка“. Једнога дана искрцају се на ову обалу „принц Вите“ и његов момак „Ханс Лорбас“. Обојица су бегунци. Полубрат Витов „Херцог Видволф“ који је овоме отео престо и цело наследство био је најмио Лорбаса да убије Принца, а овај фингирајући убиство, а да би спасао свог младог господара, побегне са њим у свет. Искрцавши се на ову обалу принц Вите натера „гробарку“ да му покаже пут и начин којим би дошао до жене какву он себи замишља и жели: најлепшу, најчистију, најплеменитију, једном речи: идеал жене. Гробарка му исприча да се на далеком северу, тамо одакле се ни један путник, кога је бура тамо бацила, није више вратио, налази једно острво чији становници обожавају једну чапљу коју држе у једном кристалном двору. Ако му пође за руком да својеручно из чапље истргне три пера, па се са њима врати, онда ће му показати како ће до своје идеал-жене доћи. Принц Вите оде да тражи то острво, а

Лорбас остаде код гробарке да га ту очекује копајући гробове. За време одсуства принчева искрца се на исту обалу и Херцог Видволф са својим момцима, бившим друговима Лорбасовим, у намери да иде дубље у земљу где је живела са своје лепоте чувена Краљица-Удовица са својим нејаким синчићем, наследником Самландског краљевства. Краљица, не могавши се отрести сиљних просилаца решила је и објавила, да ће само оном пружити своју руку коме пођу за руком да своје остале супарнике у двобоју надобије. То је чуо и Видволф па се дигао да себи извојује краљицу и престо. Одмах, пошто се Херцог са својим људима удалио, врати се и принц Вите са перима од чапље и гробарка му ово изјави: Ако прво перо бацис у ватру онда ће му се показати магловита слика жене за којом чезне. Жртвује ли друго перо пламену, онда ће та жена да изађе преда њ али снавајући, а жртвује ли треће перо онда ће идеал-жена да умре. Принц изгори одмах на месту прво перо, и магловита нејасна слика једне женске чије лице није могао да распозна, изађе му пред очи. После овога крену се обоје, и Принц и Лорбас, на пут и стигну у град где је живела млада краљица Самландска са својим синчићем и где је Херцог Видволф већ био победио скоро све своје супарнике. Млада краљица видевши Принца Вите-а заљуби се у њега а он се реши — и ако није осећао никакве наклоности ка краљици — да се упусти у борбу са својим непријатељем Херцогом да би младог наследника сачувао од судбине сличне својој. Али у двобоју буде Вите побеђен и само Лорбасовом храброшћу спасен од смрти, а Херцог буде од светине коју је Лорбас побудио из града истеран. По изјави коју је краљица у своје време дала, требало је Херцог да постане краљ, али краљица хоће Вите-а, јер: „над правдом стоји мач а над мачем љубав.“ Вите постаде краљ, али остаде посрећан, вешито је чезнуо за својим идеалом. Лорбас видећи шта га мучи, наговори га да жртвује друго перо. Оставши сам у својој одаји бацис краљ и друго перо у ватру и тек што ието изгори указа се на вратима краљица у снавахој хаљини и снавајући; жена га појава доводи у очајање мислећи да се због њена присуства његов идеал не појављује; због тога постаје још очајнијим. У таквом стању ступа у љубавне односе са дворкињом краљице мислећи да код ње нађе утехе, али све узаман. У то се време дигне Херцог Видволф да опседне град и да силом овлада краљевином, али и ова опасност не може да крене Краља Витеа из његове апатичности. Лорбас мислећи да краљ с тога неће да брани град што краљевина није његова, но младог наследника, реши се да дечка — који је Лорбаса врло водео — убије и тако престо своме господару осигура. Оставши на само са младим принцем, Лорбас стаде да размишља на који начин да га убије, али га безазлестност и слепо поверење дечково обезоружавају и он узевши принца на једну, а свој мач у другу руку раздражи светину на отпор Видволфу који, разбивши капије града и јурнувши у град, буде од Лорбаса и светине дочека и са својим момцима премлаћен. После ове победе краљ Вите, не могавши више одолети својој чезњи за идеалом, оде опет у пратњи свога Лорбаса у свет. После петнаестогодишњег лутања по свету врате се обојица изнурени и исприжени на чилибарску обалу, гробарци. Вите не беше нашао свој идеал. Краљица, чувши да се Вите вратио, изађе му на сусрет а он дирнут толиком љубављу, реши се да се одрекне свог идеала и да остане код жене која га толико љуби. С тога извади из недара и последње перо па га бацис у ватру, али у истом моменту паде му и краљица мртва пред ноге. И сада тек би Вите-у јасно да је оно што је целог свог живота тражило било тако близу њега, да му је било у рукама и да га је одбацио од себе. Увидевши ово и он умире. —

Ово је садржина ове најновије Судерманове драме. О тенденцији исте говорићемо у идућем писму.

Ј. Адамовић.

— *En face* (вајарска студија и. Симе Роксандића). — Г. Роксандић већ је познат српској публици по своме „Робу“, који је сада у београдском музеју, а о ком је већ изречено и ласкаво стручно мишљење.

En face вајарска је студија, по којој се већ могао наслутирати рад онакве предности какву „Роб“ неоспорно има.

Несумњиви таленат и љубав према своме послу увек су заједно у сваком г. Роксандићеву послу. Та се дружба осећа и у овом рељефу чији снимак износимо у овом броју пред своје читаоце.

— *Из југоисточних крајева Краљевине Србије*. На страни 40. и 41. данашњег броја доносимо 8 скица и фотографских снимака, који јасно и верно изnose лепоту југоисточних крајева Краљевине Србије. Гледајући у слику, прва у левом горњем углу представља *Канују од стена у Нишавину* клану, испод те је *Тунел у истој клану*; у средини је горе: *Бела Паланка* а испод ње редом: *Сићевачки манастир*, *Стари и нови Краљев двор у Нишу*, и *Нишка окружна зграда*; у десном углу горе представљен је *Момин камен*, а испод њега *Водопад у Сићевачкој клану*.

— *Слепац* (сликао Бретењје). У жарком источњачком крају, у дану пуном светлости и ваздуха, ослањајући се о свој штап који му једини пута показује, — враћа се слепац својој кући.

Колико је душина бола у оним затвореним очима и полуствореним устима! Колико је јада не само у његовим трагама већ и у оном несигурном ходу и у оној мршавој руци која му, беднику, очи замењује!

— *Мотив из Дубровачког Приморја* (скица и. М. Мурата). — Ако си сликар, понеси и у шетњу своју књигу за цртање, јер ти својом тежином неће досадити, а биће тренутака када ћеш задовољство осећати што је ниси оставио код куће. — Морао је и наш уметник г. Мурат осетити такво задовољство када му се у шетњи по орашачком шкољу нашла књига цртачка при руци, и то баш у часу који га не остави равнодушна. Стара приморска кућица карактеристична по својој спољашности; дете са кошарићем у руци које иде некамо; тонал и миран јужњачки ваздух купан сунчаним зрацима... све је то тако симпатично, да се и нехотице отвара књига за цртање. Брзо се ниже линија за линијом, сенка за сенком, — и очас: готова скица. Ко зна, можда ће она некада и опет мучити нашег уметника да од ње слику створи; а можда ће за увек само скицом остати. Било једно или друго, ми износимо својим читаоцима овај рад г. Мурата, да се види како наш уметник цртачки стенографише што очима гледа.

— *Херцеговка* (сликао Е. Верне Леконт). — Лепота српскога типа у Херцеговини није одушевљавала само српске уметнике; загревала је она и многог туђина, а нарочито сликаре братског нам чешког народа, од којих највише издваја и Србима добро познати Чермак.

Слика коју доносимо у данашњем броју производ је француске кичице, а по топлоти израде тако је симпатична да је о њој излишан сваки опис.

НАУКА

Међународни језик. — Вековима је владао у свему ондашњем образованом свету стари јелински језик, и то како у науци тако и у саобраћају. Још више векова вла-

дао је стари латински. Ови су језици продужили владу у саобраћају народа и држава, у вери и њеној, и после потпуног изумирања народа својих. За тим је преузео владу у општем међународном саобраћају језик француски, који све до данас није још изгубио то одликовање. Али моћни образовани народи, оружјем просвете и литературе, моћи културних изналазака истичу свој језик свима оним народима, који с њима долазе у додир и ступају у везу, те можемо посигурно рећи: колико је год данас моћних културних народа, толико је и међународних језика. То опет ствара тешкоће у учењу и ради тога се често понавља захтев за свођењем на један заједнички међународни језик светски.

Није давно како је измишљен *Волашик*, као језик за споразумевање у општем светском саобраћају. Поред многобројних живих језика у свету, и поред тога што се многи од њих дижу на високи степен културе, литературе и музичности измишљати нови језик тешко је критички оправдати. Ту треба претпоставити да је људски род неискључиво себичан, да још ништа не може од туђег добра примити, нити ма шта имати заједничко. А то је невероватно. Још је теже оправдати такав покушај и с погледом на толике преседане у историском животу рода људског.

Руски часопис „*Журналъ Журналист*“ у једној од последњих својих звездака доноси о томе питању мишљење и предлог једног познатог енглеског научара. *Novelack Ellis* написао је у поменутом руском часопису чланак о будућем међународном језику. Признајући потребу једнога општег, свима приступног, а по том и за све обавезног језика у међународном саобраћају; признајући такву потребу и ради бољег схватања и утврђивања симпатија међу културним земљама Елис поставља питање: који би језик могао бити подобан за тај смер? За тај смер он не признаје као подобне ни мртве језике латински и јелински, и ако признаје да они имају извеснога својега достојанства, а нарочито смислене језике као волашик не признаје баш никако. Као син практичнога народа Елис устаје на живе језике. По симпатијама он би најпре стао за шпански језик као за најлогичнији и најпростији од свију романских језика. За руски опет стао би као за језик велике државе, позване да врши видну улогу у светској историји, али му се чини да је тај језик тежак и да се не може скратити. Не гледећи на своје порекло, Елис налази да је и његов матерњи енглески језик незгодан са различитих узрока. Наводи, како се једно ауторитативно лице изјаснило, да ни један образован народ не говори тако одвратно својим језиком као Инглески. Чудна је и та истина, да Велика Британија има највише мутавих чему је првенствено узрок језик, док Китајци, имајући понајвише ритамски језик, никад не муцају. Не може се узети, да ова тешкоћа у речима долази од ма каквог органског недостатка нервне системе у Инглеза; узрок ће томе бити сам језик. Даље Елис мисли, да инглески носи највећи степен неједнакости, пошто виши редови инглеског друштва говоре сасвим другачије него нижи и врло се тешко споразумевају. Сме се слободно рећи да инглески језик сем трговачких односа нигде нема међународног значаја у свету. А то је резултат островског положаја инглеске расе.

С тога, по мишљењу Елиса, најпогоднији како за међународне односе, тако и за науку, јесте Француски и ако би то мишљење у самој Инглеској нашло најмање предусретљивости. Ради тога писац и износи своје мишљење у руском листу, пошто руско мислено друштво уз широко учешће других народа дужно је озбиљно занимати се питањима о интернационалном језику стварајући тиме и сталну основу за развиће прогреса.

Донекле су Руси већ решили питање баш у смислу Елисова захтева, пошто је у Руса распрострањен француски језик више него у ма којој другој јевропској држави. Ну Елис ипак страхује да Руси не одбаде предлог

за сношаје помоћу туђег језика а против својега сопственога, те наводи: „Ја сам мало путовао по свему свету, и истом скоро сам се вратио из великих центара руског живота. С тога могу рећи да млада моћ и животна снага руске расе учинили су на ме јак утисак. Лично ја сам човек из старе земље, која је већ достигла крајње границе својега утицаја и ширења. Размишљајући о томе коме припада у будућности главна улога у развићу прогреса и цивилизације, ја нехотице гледам преко међа своје домовине и с највише поверења заустављам се на уму, младачкој моћи и човекољубљу рускога народа“.

3.

КЊИЖЕВНОСТ

Како се у почетку овога века мислило о науци књижевности међу Србима? — О том има занимљиво место у предговору пред првим делом „Фисике“ 1801. год. од *Атанасија Стојковића*, првог писца физике међу Србима, чувеног професора харковског универзитета и писца природних наука у Русији. То место гласи: „Ја¹⁾ не верујем да има и један разумни човек на овом свјету, којему не би јестествена наука мила била, и кој не би радо от оних књиг соvjете искао и с њима се увесељавао, које о јестеству дјелствују. Не взираја (гледајући)²⁾ на то, ја сам на објављеније дјела мојега чудне отјете (одговоре) от два, от три мјеста примио. *Један ми пише да тамо људи само о теровини баве се, да за Фисику и проче оваке књиге неће ни да чују; ибо (јер) они от фисике живити не могу. Други ми отјејствовао, да наш народ јешче (још) за књиге није!*³⁾“

Стојковић је ово писао 27. маја 1801., у Будиму. После без мало 98 година, какав би одговор сад могао доћи од Срба којима српски научници и књижевници упућују своје списе? — Вољимо сумњати да би онакав, какав је добио Стојковић, на жалост своју и образованости свога „рода“; али кад би се нашао какав искрени представник већине садашње наше читалачке публике он би одговорио: „Ми радо *примамо*, али никако, или бар нерадо, *плаћамо* списе наших научника и књижевника.“ Каква би разлика између тих одговора била ласно је увидети.

Дај, Боже, да после 98 година буду бољи и утешнији одговори за српску науку и књижевност!

М. Нн.

К Р И Т И К А

Secesiја · studija · o · modernoj · umjetnosti · od · Jve Pilara. Zagreb. 1898 · tisak, dioničke tiskare.

Vladimir Jelovšek: Simfonije MDCCCLXXXVIII. Ne prodaje se.

Симболизам, титанизам, деликвесценција, сатанизам и још неколико књижевних чудовишта на неизбежно *изам* и *ција* већ поодавно запрепашћују лајике као какве формуле из кабадистике и некроманције, и звоне тако страшно озбиљно као пророчке речи: *мене, текел, фарес* које је невидљива рука написала на зиду пред царом Валтазаром. И ове нове формуле родиле су се у Вавилону али у модерном, и оне су се јавиле у једној оргији, али у оној жалосној моралној и умној оргији која карактерише

¹⁾ Транскрибовали смо садашњим правописом, иначе је све остало верно оригиналу. Обраћамо пажњу нарочито на одређеност и тачност стила, која се јасно види у интерпункцији Стојковићеве, коју такође доносим) верно оригиналу. Та је страна у Стојковићеву писану, покрај свега „славјанствовања“, тако развијена и нарађена, да се он њоме није само одликовао од савременика својих, на пр. баш и од самог највећег писца оног времена Доситеја, који је, што се тиче интерпункције (мислимо на његова издања), најближе да кажемо, прво аљкал, — него и за наше време може послужити као угледан пример.

²⁾ Под заградом је наше објашњење руско-словенске речи.

³⁾ И курени и крупнија слова ми истичемо.

свршетак нашега века. И заједно са француском модом, оне су почеле освајати свет, заједно са каталогом *Von-Marché* ишле су књиге Бодлерове, Верленове и Малармеове, и таласи декадентства почињу заплускивати и наше мирне и баровите обале...

До нас још нису, али преко немачких биргера и чешких пивара дошли су ти мутни таласи и до Хрвата, бар у неколико, бар по форми. Рекох: бар по форми, јер бисте се јако преварили, да *Secesiја* и *Simfonije* узмете за истинске декадентске књиге, и да због тога озбиљно доказујете да је литература декадентска литература делом невроната и дезеквилибрираних људи, а делом проста мистификација, лов за именом, да је по речима једног теоретика њеног само „фосфоресценција трулежи“, и најзад, да се може појмити као плод старе цивилизације, у поезији која је имала Ламартина, Ига, Де Вилла, али да је бесмислица код забачених народа код којих књижевност тек се почиње стварати.

* * *

Г. Пилар је у *Vienci* јасно, без много фраза и журстрине, изнео теоријске основе *secesiје*. — Сецесија је, каже он, скуп модерних, напредних идеја у уметности према старим и конзервативним. Латинску реч *secessio* увели су минхенски сликари када су се 1892. под водством сликара Franz-a Stuck-a оценили од званичне уметничке школе, и створили ново средиште. Исто тако одвајање млађих уметника било је раније у Паризу 1890. под водством знаменитог сликара Pavis de Chavannes-a, и у Бечу 1897. Поред та три велика средишта књижевна и уметничка, свако мање такво средиште има своју сецесију. Основна им је мисао: да је уметност непрестано под ропским ланцима традиције, да је сувише конзервативна, неприлагодна духу времена, они хоће да прокрче нове путове који ће довести у обетовану земљу нове уметности. Сецесија није школа, она је борба противу школа у опште, борба противу данашње школе у уметности на по се; она је тежња за препорођајем уметности, са претежно негативним елементом. Позитивне захтеве њене изнео је г. Пилар у четири тачке: 1. уметник мора имати апсолутну индивидуалну слободу стварања; 2. упростити спољну форму; 3. обогатити садржину уметности; 4. уметност вала раширити у све слојеве народа.

Очекивале се дрске теорије, претерани захтеви, чудни појмови, а изашле су тако просте, природне и паметне ствари! Очекивало се разлагање оне чудне и магловите теорије „поезије сна“, односа између звукова, облика, боја, инструмената и извесних стања душевних; очекивао се крајњи сензибилитет који иде до патолошких случајева, префињена сензуалност и хришћански аскетизам, обожавање речи и обавезна магловитост у мислима; очекивала се уметност која је само за неколицину посвећених, а место свега тога шта је дошло! Као основ — борба противу конвенционалности, као захтеви — слобода стварања, упрошћавање спољне форме, проширење онсега уметности, демократизација уметности. И ако је тако, онда има много нас који бисмо стали уз те чудне „сецесионисте“! Сваки који зна колико конвенционалност смета уметности, како јој спречава слободни развитак и напредак и, што је најгоре, још је и уназађава, сматраће сецесију, у смислу Г. Пилара, не као оправдану него као потребну, као услов напретка уметности. Нигде начело „плети котац како ти и отац“ није тако штетно, нигде слобода није тако нужна као у уметности. Култ форме, који гуши мисао и у већини је случајева само игра с речима, своди уметност на прост занат. Ко није за то да се садржина уметности обогати, да јој се прошире међе које је одредио какав скучени немачки професор естетике, мислећи да је уметност нешто стално и вечито, и да је могућно поставити неке апсолутне категорије? Четврти захтев — демократизација уметности — потреба је нашег демократског доба, то је услов за опстанак, а можда

и за сам смисао уметности. Јер данас уметност није онако јавна, општа, као што је била у класичној Грчкој и у хришћанском Средњем Веку; она је, као сликарство, постала повластица једнога сталежа, предмет раскоши у салонима новчане аристократије, или као рафинисана поезија повластица неколико песничких група који је сами могу разумети и уживати у њој.

И када прочитате *Secesiju*, и када одбаците извесна претерано сигурна тврђења, и испршавање при изношењу и раније добро познатих ствари, сложите се лако са Г. Пиларом, и доћи до уверења да ђаво није тако при као што га сликају....

(СВРНИТЕ СЕ)

У М Е Т Н О С Т

ПОЗОРИШТЕ.

Статистички поглед на рад хрватског народног позоришта у г. 1898. Целе 1898. године давале су 264 представе. Одмор је трајао готово четири месеца, и то од 1. јуна до 20. септембра. Свега је давано четрдесет и седам нових комада, и то двадесет седам за пет месеца под пређашњом управом, и двадесет за три месеца под данашњом управом. Међу тим новитетима било је 35 драма и опера, 1 оперета и 1 балет. Хрватских оригинала било је 12, и то 10 драма: „На рушевинама“, „Послови“, „Прва киша“, „Повратак“, „Стричева опорука“, „Прелом“, „Родитељски греси“, „Франкопан“, „Трули дом“, и „Свећница“; једна опера: „Цвета“, и један балет: „На Плитвичка језера“. Стране опере биле су нове: „Цар и тесач“, „Фиделио“, „Стара песма“, „Валкора“, „Подадмирал“, „Portrait de Manon“, „Воћеше“, „Уднина“, „Енох Арден“ и „Пик Дама“. Остали драмски новитети били су: „Сид“, „Валентија“, „За кћер“, „Кинематограф“, „Ноћ тмина“, „Јозефина Бонапарте“, „Просидба Пелопова“, „Самаританка“, „Јефтина кћи“, „Тајга“, „Вратарова мудролија“, „Љубакање“, „Дамоклов меч“, „Метр Патлен“, „Јутарњи посет“, „У Диогеновој бачви“, „Нервозне жене“, „Сњешка“, и „Сирано де Бержерак“. Године 1898. гостовало је на загребачкој позорници пет оперских певачица, и то: Трини Марколина, Превошта, Теријане и Торк-Рон; и један глумац: Жељазовски.

Р А З Н О

— Чешки „Соко“. Савез чешких „Сокола“ имао је на крају 1898. године 466 подружница са 43.870 чланова. У краљевини Чешкој било је 367 подружница са 35.717 чланова; у Моравској и Шлеској 93 подружнице са 7282 члана; у Доњој Аустрији 6 подружница са 871 чланом. Али чешки „Соко“ не погује само телесну снагу, — не заборавља он ни душу. За ту годину дана било је у „Соколу“ Краљевине Чешке 983, Моравске и Шлеске 240 и Доње Аустрије 27 јавних предавања! Нема, скоро подружнице која не би имала за своје чланове одабране књижевце. — Соколски су весници: „Соко“, „Соколски весник“, „Борац“, „Соколски зборник“ и „Амерички соко“. — Међу соколским подружницама има 23 за женски свет. Осим овога, Чеси имају у Немачкој Царевини 8 својих соколских дружина, а у Швајцарској, Угарској, Бугарској и Француској по једну. —

— „Шумадија“ Ово пређе српско, а сада удружење југословенских великошколаца у Прагу, основало је свој географско-историјски одсек за проучавање југословенских земаља у томе погледу.

„Нова Искра“ излази 1. и 16. у месецу — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије год. 10 фор. или 20 дин. у злату. — Претплата и све што се тиче администрације шаље се Парној Радици. Штампарији, Кнежев Споменик бр. 7.

Власник и уредник Р. Ј. Одавић.

— Други словенски новинарски конгрес. Ужи одбор чешких и пољских новинара завршио је крајем прошлога месеца све претходне послове за сазив другог словенског новинарског конгреса који ће овог лета бити у Кракову. Први је конгрес био прошле године у Прагу, а његов је рад већ познат и српској читачкој публици. —

— О босанским Мухамеданцима. У 4. броју чешкога журнала „Slovanský Přehled“ почео је да излази низ чланака Јана Триештика: Из Босне. У овом је броју први чланак: Мухамеданци Србо-Хрвати. — „Slovanský Přehled“ нов је чешки журнал за чланке, дописе и расправе из словенског живота; излази десет пута годишње и стаје 3 фр. и 20 кр. Поручбине врши В. Шимачек у Прагу.

— Словеначка „Глазбена Матица“. Ово словеначко музичко удружење, чије је седиште у Љубљани, поново је добило за председника познатог проф. Хубада под чијом је управом „Глазбена Матица“ и изишла на глас. — 6. јануара ове године био је један од друштвених концерата на ком је извођена Чајковскога „Пета Симфонија“ Дворжаков „Те Деум“ и једна од Мокрањчевих „Руковасти“. Ласкави одзиви о овом концерту најбољи су доказ како су и српске песме братски примљене код Словенаца.

„Глазбена Матица“ вољна је да сваке године доноси извештај о развоју словенске музике, те због тога моли сва словенска музичка друштва да јој шаљу програме својих концерата, а издаваче музикалија да јој упућују своја издања.

БИБЛИОГРАФИЈА

ЛИСТОВИ

1. *Vienas zabavi i raucel.* Бр. 4. и 5. Год. XXX. Уређује Бартољ Никољ Властништво и тисак Дионичке Тискарне. Загреб 1899. Излази сваке суботе на 2 табака. Годишња цена 7 форинат.
2. *Наставник*, лист професорског друштва. Година 1899. 1. свеска, X. — Власник: Професорско Друштво. Одговорни уредник проф. Ранко Петровић. Београд, Српска Краљ. Држ. Штампарија 1899.
3. *Бранич*. Часопис за правне и државне науке. Власник Удружење Јавних Правозаступника у Србији. Одговорни уредник Милан Ст. Марковић, правозаступник. Број 1. година VI. Београд, Штампарија Д. Димитријевића. 1899.
4. *Учитељски пријатељ*. Бр. 2., год. I. Излази сваке недеље. — Главни уредник Сава М. Шибалић, одговорни уредник А. Пантелић. Власник Савић и комп. Штампарија Савића и комп. Београд. — Цена за Србију на поштама: годишње 2. дин., полугодишње 1. д. Број 5. п. д.
5. *Службени војни лист*. Орган и издање војног министарства. Уредник: Јенералштабни пуковник Вукоман Арачић. — Бр. 3. год. XIX. Штамп. Краљ. Срп. Војн. Министарства.
6. *Босанска Вила*. Лист за забаву, поуку и књижевност. Год. XIII, број 23. и 24. — Власник и уредник Николи Башиковић, Сарајево, 1898.
7. *Ližica*. Mesečník za zabavu a poučení. Zhromadny časopis hornje — a doljolužiskih Serbow. Redigujetaj: Mikławš Andrićki a dr. phil. Ernst Myka. — Číslo 1, letnik 18. — W Budyšinje.

К Н И Г Е

1. *Манон Леско (Хисторија штегла од Грција и Манон Леско)*. Написао Превос. С француског Ath. — Београд. Штамп. Краљ. Срп. Државне штампарије. 1898. Цена 1,50 дин. — 8°, стр. 270.
2. *Мисли о залази и важности естетичког васпитања с погледом на историју васпитања и примену у васпитним школама*, од проф. д-ра Стев. М. Окаловића. — Београд. Државна Штампарија Краљевине Србије. 1898. Цена 0,70 дин. — 8-на, стр. 65.

ПАРНА РАДИКАЛНА ШТАМПАРИЈА КН. СНОМ. БР. 35.